

Te Pipiwharaura, He Kupu Whakamarama.

NAMA 99.

GISBORNE.

HUNE 1906.

NGA MINITA TOKORUA.

AURERE ana te tangi a Niu Tireni, kei roto i te whare pouri e noho ana; whiti ana te poho, oho ana te manawa i te taenga mai o te rongo kua mate a Te Hetana, kua hinga whakarere ki te uma o te Moana-nui-a-Kiwa, i motokia ohoretia e te ringa kaha, e te ringa u o Mate. E tirooro tonu ana i roto i ona taringa nga kupu whakanui whakahonore a nga tangata rarahi o Ahitereiria, e huri ana te aroaro whakatekainga, ki te hau tu i tona waka i a Aotearoa, i hau tu ai ia mo nga tau tekau ma toru, ka pakia nei ia e te ringa mana o te mate, hinga ana ia, moe ana i te moenga roa. No mate te mana nui atu, kahore ana whiriwhiri i tana e tango ai. Ka ngaro a Te Hetana i ona marae i nga runanga nunui o te Kingitanga. Ko te Hetana te tangata nui atu o te Paremete o Niu Tireni; he maha ana ture nunui i hanga ai, he ture kahore nei i era atu kawanatanga o te ao, he ture kei te akona e nga whenua nunui. Te Ture Penihana Kaumatua, Whakanohonoho i nga rawakore ki te whenua, Tuku i te mana turaki i te hoko waipiro ki te iwi, Ture Whakangawari i nga tofohe i waenganui i te rangatira me te kai-mahi, Hanga Whare mo nga tangata mahi, Hoihipera hei whanautanga mo nga wahine rawakore; me era atu ture maha. Na Te Hetana i hapai te ingoa o Niu Tireni ka rangona e te ao katoa, nana i tapa a Niu Tireni, "Ko to te Atua ake whenua." Tika rawa mo Te Hetana nga kupu a Rawiri mo Apanere,

"Kahore ia nei koutou i matau, he rang^{ati}-ra, he tangata nui, kua hinga nei inaianei i roto i a Iharaira?"

"Ka whati ra e taku rau koruku.
Taku arai riri ki te nui o te kino.
Nga hui e tau i roto o Poneke
I te hingaanga whare nui hei au anake ra.

Haere e koro i te ringa o aiua,
Unuhia i te rito o te harakeke
Ka tu i te aro a kapa
Aku nui, aku rahi, aku whakamarahi
Ki te rangi. Waiho te iwi mana e mae noa!

Tenei ano tetahi miniti i ohorete tonu te matenga, kei te tangibia e matou. Kahore i oho te motu katoa i tona matenga, kahore i oho nga kainga i tata tonu ki te wahi i hinga ai ia, kahore he tangihanga, kahore he korero, kahore i iri taua nga kara. I tata ki te 90 nga tau o Matiaha Pahewa ka mate nei i te 50 nga ra o Hune i tata ki te 50 nga tau i ngaki ai ia i te mara waina a tona Arika, i kauwhau ai i te Rongo Pai—e 50 nga tau i mahi ai ia i te painga mo te katoa, kahore he umere kahore he whakahonore a te tangata, e £50 ano pea te oranga i te tau. I kaha ai etahi tangata ki te mahi na te nui o te utu, na te whakanuia na te korerotia e te tangata, ko te tino tangata nui atu ia kote tangata i tonu ki tana mahi, ehara i te mea na te utu, na te whakahonoretia ranei e te tangata. engari na te mea he mahi i whakaritea mana, hei mahinga mana ki te tangata ki te Atua. He tangata nui a Te Hetana, he tangata pai, te Minita a te Kingi, otira kahore tatou e mohio, he nui ake pea a Matiaha, tate Atua miniti. Ko ta te Atua mehua he rere ke

i ta te tangata i mehua; e mea ana te Karaitipitere, "Ko te mea nui hoki i nga tangata hei mea whakariharaha ki te araro o te Atua." "He mea utu nui ki ta Ihova titiro te matenga o tona hunga tapu." Hoatu ra e koro, he a u ra ki tou oki kinga. Tena te reo pōwhiri e rangona e koe, "Pai rawa e te pononga pai e te pononga pono; pono tonu to mahi ki nga mea ruarua; naku koe e mea hei rangatira mo nga mea maha; ura mai koe ki te hari o tou Ariki." Tena ano te karauna pūkore kei te rangona i tou Ariki mou.

TE HINENGARO ANO O TE MAORI.

TE mea kua taia a matou korero i tona marama mo te ahua o te Hinengaro o te Maori, no muri mai ka puta mai he whakaro ki a matou mo te ahua ano o te hinengaro o te Maori, ara, te hinengaro kahore nei ano kia pōkēpōkē e te ringa pakeha. He tika, he tokomaha nga tangata tino matou o taua o te Maori he mea whakamiharo rawa te koranga whakaro o etahi ki etahi mea e tino marama nei he pōanau. Inakoa, he maha nga tau i ako ai te rata pakeha ki te ahua o te tinana o te tangata, ki nga rongoa ranei hei whakaora, hei whakangawari ranei i aua mate; ka ki te rata ki te Maori he mea to mate; i muri mai ka haere te Maori nei ki te tohunga ka mea te tohunga he mea te mate, ehara i ta te takuta i korero ai—ka whakaponohia e te hinengaro ko te kupu a te tohunga he rite nei ano ki a ia te mohio, tena ko te rata i pau nei nga moni me nga tau maha ki te ako, kaore e whakaponohia e te Maori. Whakapono ke atu te Maori ki tana moemoea, kahore ki te kupu a te tangata matau. Na te pakeha te kai nei te waipiro, kaore te pakeha e inu noa i te parani "iri-ta," me whakananu ra ano ki te wai, kahore he kupu a te pakeha, he rongoa te parani mo nga mate katoa e pa ana ki te kikokiko, otira i te kupu a tetahi wahine, kahore nei e mohiotia he wahine whai-whakaaro he wahine rorirori ranei, otira kei te whakaponohia tenei wahine e te hinengaro o te Maori. Kua taia e matou nga korero whakakino a Takuta Kēeke, he tangata tino matou, otira kaore te hinengaro o etahi Maori e whakapono ki tenei takuta matau, ka whakapono ke atu ratou ki a Hikapuhi. Ki te whakatu tetahi tangata tabae i a ia hei tohunga hei

poropiti, ka whakaponohia e te hinengaro ko te kupu a nga tangata, a nga tangata pai kahore e whakaponohia, engari ka kōngia.

Kei te haere mai te wa e mutu ai tenei ahuatanga o taua o te Maori, ua te kura. Ko nga tamariki o Te Aute e uru ana ki nga mahi tohunga na runga i te ngahau ehara i te mea na ratou whakapono mo ki ana mahi. E ki ana etahi Maori he matua noa te whakaako i a ratou tamariki ki nga kura a te pakeha, engari te whakaako ki te banga whare. No te kuare tenei whakaaro. Ko te ma tautahi ko te whakaako i te hinengaro, hei muringa ringaringa. Ko te tamaiti i whakakōna te hinengaro ka hōhoro keata tana ako ki nga mahi a-ringa. Kaore ano ranei tatou ki te kōwhiri, kia mohio, ko nga iwi e kaha ana te kura, e kaha ana hoki nga mahi, e piki tonu ana ki runga, ko nga banga kahore i te kaha te kura, kei te ta tonu, kei te hoki whakamuri, kei te ngōki noa ranei te haere.

HE TOHUNGA TINIHANGA.

KUA rongō nga kai-korero o Te Pīpiwharauroa ki te hinganga o Takuta Taui, o Hiona, Amerika. Ko Taui te tino tohunga nui o te pakeha o enei tau, kati kua tino mau tona he. I kōna a Taui e ia ano ko Iraia, he tino nga tangata i aru i whakapono ki a ia. I tu te hui a te whakaminenga a Taui i Merepana, i whakaetia ai e ratou tenei motini, na tetahi tonu a nga apoha a Taui i whakaari:

"I te mea kua kitea kua takahia e Hoani Arahimara Taui nga Ture Kotahi Tekau katoa, a kua kitea e nga kai-whakahaere o Hiona tona tinihanga tona mōumou moni, tona tabae, tona teka, tona tango tikanga, tona kino ki te hunga i whakamōtitia e ia, tona kohukohu ki te ki kei a ia te mana o te Atua hei hipoki i ana mahi kino, na reira ka puta te whakaaro i tenei whakaminenga o Merepana, kia mutu rawa te whakarongo ki tana kupu ki tona mana. E tautokona ana hoki e tenei hui kia whakauria e Rev. McCullagh enei putake ki nga iwi o Abiteriria puta atu ki Niu Tirenī."

Ka wha te tinihanga o tenei tohunga. Me i iwi maia ana te Maori kua wha noa atu nga mahi tinihanga a o tatou nei tohunga e whakapōhehe nei i a tatou.

POROPITI O TUHOE.

KA nui nga Reta o te Takiwa ki Whakatane abu atu ona rohe kua tae mai ki au he whakaatu mai i te tino poropiti maori, me te ki mai hoki ka tae mai a Kingi Eruera VII. ki Turanga i te 25 o nga ra o Hume ka haere taua poropiti ki reira me Tuhoe katoa-ka whakatakotoia e te poropiti te 4,000,000 miriona pauna ka horota atu nga iwi pakeha i tenei motu, kua 500 kua 700 nga tangata kua whai i taua poropiti heoi no taku nupepa pakeha o Niu Tirenī ka mohio au kua pono nga reta e tae mai nei ki au, na reira au i tuku reta ai ki etahi o nga rangatira o Tuhoe me etahi atu, e kore a Kingi Eruera VII e tae ki Turanga i te 25 o Hume, e kore hoki ona iwi pakeha e kore te rongo te mohio ahakoa i whea o te ao; tuarua o aku kupu i te wa i a Nea tokorua ana tamariki ko Hema ko Hana, ko Tapeta, i penei te kupu, ka whakamararatia a Tapeta ki te mata o te whenua a ka hoki mai ka tomotomo i nga teneti o Hema, no reira i rongo au ki etahi tangata matua e ki ana ko taua ko te iwi Maori he uri na Tapeta, kati mehemea he pono enei korero, heoi ra kai te tika te tomo mai o te iwi pakeha ki roto i a taua i te iwi Maori, tenei ano tetahi, kua oati te iwi Maori ki te aroaro o te ture tangata me te Ture Atua koia e karangatia nei te Tiriti o Waitangi, no reira me pehea e kore ai te iwi pakeha i tenei motu. E hoa me mutu atu ia Te kooti raua ko Titokowaru te kanapatanga o te Hoari me te maringitanga o te toto tangata me te toto whenua o tenei motu. Engari nga mahi whakaora turoro kati i tena ma tatou kanui te koa o te ngakau ko nga mahi whakaatu merekara hei kukume i te whakaaro o te iwi kia tahuri ai ki te hohokoko i nga kai i nga taonga i nga whenua hoki pea hei utu moni hei utu kaka-hu me whai haere i te poropiti, ka nui te re-reke ki taku mahara, ko te mate rawakore kai raro iho a ka whanako, te tukunga iho ko roto kete, mehemea pea i te maori nga mohiotanga o te pakeha i mahi nei i te pu i te paura i te mata, me nga waea korero mai i tawhiti me nga waea korero e paopaoa mai nei a ka tino pono te mohiotanga ki nga korero me nga mahi o te ao, me nga terepono kawe korero nei he waea i whakamarongia kaore he pou kaore he aha heoi tae atu ana te reo ki te tariranga o tona hoa i te whanga noa atu tekau, rau, maero te matara, me nga mihini titiro i te tinana o te tangata ka kitea nei nga uaua me te manawa e mapu ana i te toto ki nga wahi katoa o te tinana, me te tereina me nga tima me te motoka, me nga uira e kore nei e

kitea e te kanohi te kumenga i te taramuwa hari tangata, me nga topito e ruku ra i te moana hohonu ki te whakamate i te hoariri me te whakarewanga i te kohatu, i te onepu kia maringi mai he maitai, me te kurunga i te kohatu i kitea ai te ngako o te whenua ara te koura te hiriwa te kapa, te parahi, me te kohatu utu nui, mei te Maori pea aua mana me aua kaha, penei kua pera ano i te wa i pobehe ai nga tangata ki te mahi whare kia tutuki ki te rangi tona keekeonga he nui he tini nga tangata e homai ana e nga Anahera nga merekara e whakapono ai nga tangata, o tiia kotahi ano te mutunga ko mate, ka nui te pouiri, ano ka tupu he tikanga kino i tenei poropiti, ina hoki kua korero te nupepa reo pakeha ko nga tamariki kua whakamutua te haere ki te kura a ka haere te poropiti i runga i te ngaru o te ngutuawa, o Ohiwa, otiia kaore he rite-nga o nga merekara pera hoki i a Haimona Makutu i whakaatu ra i tana merekara ki te kingi engari tona tukunga iho, he mate, kati enei kupu. He tangata hapai ahau i nga rata whakaora turoro otiira kua pai ta te poropiti kua whakaatu pono ka tae mai a Kingi Eruera VII ki Turanga a te 25 o Hume heoi no reira ka haere tatou e hoa ma kia kite i a Kingi Eruera VII. Otiia ki te kore, na kua pai ano hoki ara kua toro te ringaringa o te Ture ki te poropiti me te hunga hoki e whai ana ki te tautoko i te kupu kia kahore atu nga pakeha i tenei motu.

ERUERA TE KAHU.

Ko tetahi ano o nga atua o te poropiti nei, e ai te korero, he kuri, na konei e titiro te mate. I tiia e matou ki tetahi tangata o Tuhoe te take i tu ai tenei tangata hei poropiti, ko tana whakahoki, he tapa ingoa, he whai kia rangona ai tona ingoa e te motu, no te mea i ta Wereta whakatohungatanga i a ia piki ana tona ingoa, na konei ka whakanuia ake e tenei nanakia tona ingoa ki runga ake i to Wereta. Kaore ia i whakaaro kia ata haere pera me ta Wereta kia roa ai e whakaponoahia ana, e whakanuia ana e te tangata, tena koa whakapuakina ana e ia etahi kupu maia, e mohiotia nei e kore rawa e pono: heoi ano ra pea ko tona paku ingoa tonu kia aranga. Inakoa e ki ana a Te Rua kei Turanga nei tetahi taimana e £4,000,000, te utu, mana ka kitea, na konei e hoko a Niu Tirenī. He pai enei korero hei whakakata i te tangata, otiira ki ta matou rongo kaha atu te whakapono o Tuhoe ki tona poropiti. I te putanga mai o nga rongo o te Rua, kua whakahopu to matou ngakau, he tangata tenei pea kua mau ki te whare-berehere. I ui ma-

tou ki tetahi tangata o Tuhoe mehemea he tangata a te Rua kua ingoa raruraru, ki mai ana tana tangata kahore, otira e ki ana te pakeha he tangata a te Rua kua mau ki te whare-bererehe mo te tahae. Koia nei ano ta matou whakaaro. He mea whakamiharo rawa tenei, ara, kia puta mai te tangata i te whare-bererehe, ka i i ai hei tohunga, hei poropiti, hei kai-mahi merekara. He tino karereti te whare-bererehe hei paahitanga mo nga mahi tohunga mo nga mahi poropiti. Ko nga tohunga katoa e mohio ana matou he nanakia katoa; ko nga tohunga wahine e mohio ana matou he rorirori he porangi—na to ratou roriroritanga ka tu hei tohunga. Kua e miharo, e nga hoa ki enei kupu a Te Pipiwharaurao—ko taua Pipiwharaurao ano e tete nei nga niho ki nga tikanga tohunga, ki nga mahi tinihanga. Kaore ranei koutou na i te miharo ki te pohehe o te Atua ki te tau ki nga nanakia e whakatohunga nei?—ETIHA.

KEI TE AHUWHENUA TE ORA.

ME hoki ake tetahi kupu maku mo te whakaaro o te Kawanatanga ki te awbina i te iwi Maori ki te miraka kau, ki te tuku kau, hipi, ranei ki nga Maori, ka nui te pai, engari, ko ahau tonu nei tetahi tangata i tuku hipi ki oku whanaunga Maori hei whakatuputupu, heoi kaore i tae ki te rua tau hokona atu ana nga hipu rongo rawa ake au kua riro nga hipi i te pakeha, otia ko te pai o ta te Kawanatanga ko te whenua tonu o te Maori hei punga mo te tinihanga rawa ake a ka riro te whenua, engari ko te kino ka noho kore whenua nga tamariki, a ka whanako i nga kai a etahi a ka kohuru no reira ki taku mahara he pai rawa me wehewehe nga whenua kiia whanau kiia whanau, ka whakatu ratou hei ropu kaporeihana, mehemea ka nama moni ratou i te Kawanatanga kati me ahei te Kawanatanga ki te whakatu i tana tangata i pai ai hei kaitiaki hei kai whakahaere mo nga ritenga o te paamu a te Ropu Kaporeihana, engari hei te tangata hoki kai runga atu i te rima mano pauna tona punga mo tona kaitiakitanga kaiwhakahaeretanga mo taua take, kia hopohopo ai, kia wehi ai, kia kaha ai, kia tupato ai. E kore e mutu taku korero i tenei kupu ko te mahi ahu whenua te tino oranga pai mo te iwi Maori, ko te oranga tena e kore te pawa auahi o tou whare e rekeke engari ka kakara tonu i nga wa katoa ko te oranga tena e kore te whakama e tata,

ko te oranga tena e ahei ai koe ki te karanga aroha atu ki te rawakore me te pani e haere hemo kai ana i te huarahi kia peka mai ki tou kainga noho ai moe ai, kai ai, e pai ai hoki te reka o tou manawa ki te awbina ki te tautoko i nga ritenga o te whakapono karaitiana o te Karaiti, e ahei ai hoki te matua te tuku i ana tamariki ki nga kura ako mahi ringaringa ako matauranga, hei oranga ano hoki, otia ko te mahi ahu whenua te tino oranga e kore te tinana e honohono te pangia e nga tini manaa ko te take ka maringi te werawera i nga ra katoa, ka korikori tonu te tinana, me nga uaua, ka pai te haere ate toto o te tinana ka mapua e te manawa ki ona huarahi, e tino whakapono ana toku nga kau mo tenei. Kua maha nga marumara nga tau i haere ai alau ki te tiroiro haere i nga kainga me nga hapu me nga iwi Maori a kua kite ahau i te mangere-tanga i te kuaretanga, o etahi Maori. Na te kuaretanga me te mangere te take i ma emate ai nga tamariki Maori, e kite ana au i te tini o nga tamariki e whanau mai ana i o ratou whaea engari na te kuare na te mangere ki te whakariterite i nga kai e rite ana ki te kaha o te puku o te tamaiti heoi ka whangaia ki nga kai e rite ana ma nga pakeke tona tukunga iho he manaa ki te puku o te tamaiti, a i tetahi wa he kai mataotao tona tukunga iho ka pangia te puku e te matao waiho tonu atu hei take mate a hemo tonu atu, ko tetahi pohehe o te maori he hoatu kia nui nga kahu mo te tamaiti maringi ana te werawera aha koa Raumati. Koia tena, no tetahi rangi he matao kino rawa kua tukua noatanga te tamaiti, heoi ka pangia e te maremare waiho tonu atu hei take mate. Ko tetahi i kite ahau kei etahi rangi e wha e rima kainga kai, kei etahi rangi e rua ano a kotahi, e mohio ana au e ngahae ana nga puku o etahi i te tino kaha rawa o te hemo kaitanga e mohio ana au kei etahi rangi kua kore e kai heoi kua taburi te puku kua kauoro kia iia ano a ka waiho hei putake mate engari mehemea ka rite nga haora o te kai i te ata i te awatea i te ahiahi, ka rite hoki nga kakahu me te mabana o te tinana, me te tu ki te mahi e kore rawa he tangata e pangia horohoria e te mate, ko etahi mea i pohehe te maori ko tona paru, me tona mimi, kai etahi wa ka papuni te paru me te wai heoi ano ka kiia he mate maori, ka ahau nga whakaaro ki te rapu tohunga maori hei mahi kia ora ai, kaore e mahara he rongoa whakatikotiko tonu a te maori mo nga mate pera, heoi ano ka noho noa iho titiro atu titiro mai, ka takahurihuri te turoro ka aue, ahua porangi tonu atu heoi ano kua kiia e te maori he mea makutu. E hoa ma ki te takoto pai nga kai i roto i te puku ka pai nga wahi

katoa o te tinana, ki te kino ka kino ano; titiro ki tetahi ika kai te moana, he wheke, ki te ora ki te pai tona puku ka kaha ona wahi katoa, engari ki te hopukia tona puku heoi ka ngehe katoa ona wahi katoa. Engari kua mohio au he iwi pakeke rawa atu te maori, ara nga whakaako ki te titiro ki enei ahua korero e mohio ana au tera ano etahi tangata kua korero mai ki au, ko ia me ona ritenga katoa he tuturu no te tikanga maori engari no taku tirohanga i tona kainga e pua-reare noa ana nga pakitara o te whare e haumaku ana a roto ara te whenua e nohio ra e moea ra e ia ka haere au ki nga taha o waho titiro ai kaore he paepae tikongu; kaore he wai manawa whenua, engari he wai kopiro noa iho, he tiko kora noaoho; katahi au ka me atu e hoa ehara koi i te maori ehara hoki i te ritenga pakeba, no temea kai te tuauui te matapihi putanga pawa au ahi, mamoa tangata, kai ranei, he maroke a rato he waimana-wa whenua te wai, he paepae tikonga ata hanga ki te rae o te pari ko tenei e rite ana koe ki te heihei ki te kararehe, heoi ano ka pouri te tangata nei otia, kauaka tenei panui hei pouritia engari rapua he painga mo te iwi maori. Na to koutou hoa.

NA ERUEKA TE KAHU.

HE WHAKAAHUA AROHA.

IRUNGA i te whakaaro o tetahi pakeba o Ingarangi kia puta nga hua o tana mahi hei aroha mana ki a te Atua mahi, e tuku ana ia he whakaahua ki ia wahi ki ia wahi o ta te Atua mara. I puta ano tona whakaaro kia tuihuhia e ia tetahi whakaahua hei aroha mana ki te Hahi Maori, kati kua tae mai tana whakaahua kei Te Raukahikatea, kei te Kareti nei e iri ana. E 4 puta te teitei 2½ putu te whanui. Ko te tinana o te whakaahua ko te Karaiti, i te wa i whiua ai ia e nga hoia i mua atu i tona ripekatanga; e poutae ana te karauna tataramo ki tona rae, kei tona ringa he kakaho ko tona kiri kua ngahae katoa i te whiunga. Ko te ingoa o te whakaahua, "Ko te tangata pouri," ko te ingoa o te tangata nana i whakairo ko Wallace Cadman. He tino aroha tenei, ko te hua ano o tana mahi i tapaea e ia ki te Atua. Kia ora, tenei tangata mo tona whakaaro rangatira. Ki ta matou rongu i tukua e tenei tangata he whakaahua ano ki a Mahuta.

ARAPONO RAUA KO ENA.

NO te manci te 4 o nga ra o tenei marama i marenatia ai te kingi o te Paniaora a Arapono (Alfonso) ki te iramutu o Kingi Eruera, ki a Ena, tamahine a Pirinihehe Henare o Petenepaaka. He panui tenei kotiro ko tona papa ko Piriniha Henare, he Tiamani, i mate ki Awherika ki te uru i te haerenga ki te whawhai. Ko Arapono he tamariki rawa i te whawhaitanga o te Paniaora ki te Marikena. I tera tau ka haerea e Arapono nga whare kingi o Europe, he kimi wahine mana kitea rawatia atu tana i pai ai i Ingarangi ko Ena. I to raua taumautanga ka riri te iwi, ko te riri a nga wahine kingi o Europe he rironga no Arapono i te wahine Ingarahi i te wahine Perotehana. Ko te riri a tetahi taha ara a nga tangata o Ingarangi mo te marena o te wahine mome kingi o Ingarangi he Perotehana nei, ki te kingi Pikopo, ko te tikanga me whakarere e Ena tona karakia me uru ki te karakia o tona tane, oira kahore a Arapono i whakarongo kahore hoki a Ena i whakarongo. I mea te Taina nupepa o Kanana e kore e painga e Ingarangi te whaka-re o te tangata i tona karakia ehara i te mea he mohio nona he he no tona karakia engari na tetahi putake ke ara kia marena ai ki te tane, kia tu ai hei kuini. I te nui o tu aroha o Arapono raua ko Ena ka tohe tonu raua, a iriiria ana a Ena ki te hahi o Roma.

He kaha te whakanuinga a te Paniaora i to ratou kingi tamariki, i tona marenatanga. I tae hoki te Piriniha o Weiri raua ko tona hoa me etahi atu whanaunga o Pirinihehe Erera. Otira i pa he aitia nui i te ra o te marena. I te mano e umere ana, e rui ana i te huarahi ki te puawai ka panga iho e tetahi tangata ko Morara te ingoa he tainamati i takaia ki te pupu puawai engari kaore i tika ki te kareti o te kingi, e 25 nga tangata i mate, me nga hoiho, mate etahi hoia, rangatira me tetahi wahine tino rangatira. I ohomauri a Arapono raua ko Ena, ko Ena i rahi tana tangi. I oma a Morara, no tetahi ra rawa ka kitea i tetahi taone ke, i haere tonu ma to whenua. Kotahi te pirihimana i pubia e ia, no muri iho ka pupuhi i a ia ano. Ko Morara he tamaiti na tetahi tangata tino whai-moni.

He nui to matou hari i te putanga o Hamiora Hei i te tohu LL.B. Ka ahei ia ki te tu hei roia ki te aroaro o te Hupirimi Kooti.

WHAREKAHIKA KI WHAREKAURI.

(NA TEPIWHENUA.)

PUKAPUKA IV.

KUA paenga aku korero e mohio ana mo nga Moriori, kati me abu ake nga korero mo te nuinga o nga tangata o Wharekauri me ona mahi me ona kai. Kaore he whenua hei rite mo Wharekauri te nui o te kai. Kaore he whenua hei rite mo tenei te nui o te tuna he ngarara te tuna ki tenei moutere. E pepehatia ana e pakeke ana te hohio i te tuna ina whakawhiti i nga kauanga. I mahara au he korero whakangako, he rekena nga korero. Kei te notitanga o te whanga he kauanga, e wha maero te whanui, he wai katoa he repo. Hei te Raumati ka miniti te wai ka hopuapua ki te wahi e takahia ana e te hoiho, ka nui te tuna ki reira, ka pakeke ka mania te hoiho. I te whakawhitinga o taku hoa pakeha i tenei wahi ka oho te hoiho i te tuna, taka ana ia ki te wai, ko te hoiho i oma ki uta. I rongo korero au, kaore au i kite e kiia ana kei tetahi wai iti e rere ana ki te Whanga, ko Waipapa te ingoa, hei nga ahihi pai kaore he hau, ka whakaea te tuna, ka tu te rara, penei me te kahawai e tuki nei ki te akau. Ko te mabi nui o te tuna ki Wharekauri ko te tikinga anake, ebara te rapu me te patu. Ka mau te tangata ki te matau, ko te pukunga tonutanga ake o te kohuwai he tuna, e ta ana ki te matau, e kore e roa kua ki te peeke. He maha nga ahua tuna; he momona, he rarahi. Ko tetahi ika nui ano o te Whanga he patiki. Ko te patu i te tuna ka penatia me te tui kakahu. Ko te wahi e whakapipi ai te patiki kei te ngutuawa o te Whanga, kei te Awapatiki, ngaweki ana tona tini noa atu. Kei te moana he hapuku, he koiro, he pakirikiri. E hiia ana te hapuku i runga toka. E kiia ana i nga wa o mua e hiia ana te hapuku i te roto i te Whanga. Ko tetahi kai nui o Wharekauri he manu, he toroa he titi, he kuaka, he parera, he waana, ara, he toana ki to ratou na reo. He nui te kereru i nga wa o mua, ko te kai he karaka, ara, he koopi ki to ratou na reo. He karaka, he akeake nga tino rakan o tenei moutere, e meatia ana te akeake hei pou taiapa. Ko te waana he mea hari mai no Niu Tireni; i te nui o te roto, o te kai, te tuna, te kohuwai, kua tupu rawa tenei manu, kua tini, a he manu tino tete-

re ki Wharekauri. Ko tenei tetahi o nga manu tino pai o tenei moutere, ko tenei hoki tetahi o nga manu tino reka kua kai au. Ko te manu tini atu ia ki Wharekauri ko te parera; baere atu he wahi he parera, baere atu he wahi he parera, nga hopuapua wai e nohia ana e te parera. Na, huri ake ki nga manu o te moana ki te titi ki te toroa. Kaore e nui nga kupu mo te titi, he manu hoki tenei, e mabia nuitia ana e etahi atu wahi. He toroa te tino kai o Wharekauri ara ko nga kaoro; e kiia ana rarahi ake i te kahi katua, reka atu i te titi he ngako katoa, ko nga mutu toroa, ko Rangitutahi (The Sisters) ko Motuhara. He maha nga tau i tuku kai tonu ai nga tangata o Wharekauri he kai hei whangi i nga mano tangata e huihui ana ki Parihaka, hei kai mo nga teepa a Te Whiti. I puta to ratou kaha ki te mabi kai, ko o ratou na hiahia ake i peehia e ratou kia nui ai te kai hei tuku ki a Te Whiti. Na te aitia nui tonu i pa ka mutu te toku kai ki Parihaka. Kia kotahi ano te ra e rere ai ki nga motu titi ka hoki. Ka toru tau ka hipa nei ka whakaa-ro nga tangata o Wharekauri ki te baere ki te patu titi i Rangitutahi hei tuku ki Parihaka. I haere ratou ki te pito whakateraki tatarai ai kia marino te moana, ka roa e tacari ana ka hoki nga kaumatua ki nga kainga, ka waiho iho nga tamariki ki te tiaki i nga poti, no muri ka kokiritia e nga tamariki nga poti ka rere ki te moutere. Te taenga ki te moutere ka rere etahi o nga tangata ki uta, ka noho etahi i nga poti. Te ekenga ki runga ki te wahi tutika e noho ana ka kua toroa ma tonu, ko nga katua kua rere kei te tahora kei te kimi kai ma a ratou pi. I te momona o te kua toroa kahore rawa e nukunuku, heoi ano ka huaa ki te rakau, ka panga iho ki te moana, ma te hunga i runga i nga poti e kohikohi, nawai ra ka totohua nga poti, ka karangatia ake te hunga i uta kia mutu te patu. Ki ana nga poti ka huti nga heera ka rere ki te tua-whenua. No nga poti e hoki ana ka puta te hau, tata rawa atu ki uta ka pouri, kahore e mohiotia te unga. Ko te poti i u ki uta, te mea i mau tonu te heera, ko nga mea i tukua nga heera e rua tahuri katoa, mate ake tokoiwa, he taitamariki anake. He parekura nui whakarahara tenei i pa ki Wharekauri, i rangona ai te tangi ki nga wahi katoa o tenei moutere. Tetahi parekura nui ano no te pakeha i rere mai i Rangiauria ki Wharekauri, tahuri ana, tokoono, tokoono atu ki te moana kore rawa he morehu. E tika ana ano anei moutere kia kiia he urupa kaupuke, ka 41 katoa nga kaupuke kua pakaru ki konei, kei te toe tonu nga koivi o etahi. No te matenga

ano ki te moana ka mutu te patu toroa o Wharekauri, ka mutu hoki te tuku kai ma Te Whiti. Heoi ano e haere ai ki te patu toroa ma te whiwhi tima, e £40 te utu mo te tima i te ra kotahi.

Te tino oranga o nga tangata o Wharekauri, pakeha, Maori, he whakatau hipi tukua ai nga hipi me nga huruhuru ki Riritana ki Timaru, he poaka ano tetahi mea e whakaturipia ana. Ko te mate o nga tangata o Wharekauri he nui no te utu o te tima mo te haringa i nga kai, he 4s. mo te hipi kotahi. Ko te nuinga o te whenua kua roherohea ki ia whanau ki ia whanau, ko nga rohe he mea whakaiterite kau i waenganui i te iwi kainga. Ko te nui e Wharekauri he iti rawa no te whenua ki etahi, he nui rawa ki etahi. I tetahi wa tata tonu ka heke katoa nga Maori ki Taranaki, e 20 ano pea i noho iho. He tikanga na Te Whiti kia kua toa iwi e uru ki nga mahi kooti whenua, heoi, i te tunga o te kooti tuatahi ki Wharekauri, kahore nga tangata o Te Whiti i haere ki te whakawa i o ratou whenua, tu ana kotahi ano te tangata he awhekaihe, ko Naera Te Piringatapu te ingoa riro ana te nuinga o te whenua ia ratou ko tana whanau, kahore hoki ona wehi ki te kooti. Kei te noho whenuakore etahi o nga Maori o Wharekauri. No te tuunga tuarua o te kooti i enei tau tata nei kotahi ka whai whakaaro, ka tu ki te whakawa i o ratou whenua. Ko nga tangata ia e utou ana nga whakaaro ki nga tikanga a Te Whiti kahore i te aro ake ki o ratou whenua. Kua rite te noho a nga Maori o Wharekauri ki ta te pakeha, ara kua noho marara, kei te noho i ia tangata i ia tangata ki tona wahi ki tona wahi.

E kii ana na tetahi tangata rangatira o Wharekauri i tuku he kaupuke kau, kotahi tino kaupuke i ki i te kau i tukua e ia ki Taranaki hei awhina i nga mahi o Parihaka.

Ko nga tangata tuatahi ki te kauwhau i te Rongo Pai ki Wharekauri he Tiamana. Kei te ora tetahi o taua hunga, kei Wharekauri tonu e noho ana. Ki taku titiro, ki taku rongu hoki kaore ta ratou mahi i tupu. No muri mai ka tae a Pihopa Herewini, ko te tupunga tenei o te Hahi o Ingarangi, i horapa ai ki te motu katoa i hanga ai he Wharekarakia ki hga wahi katoa. Ko te kai-karakia whakamutunga o te Hahi, he Moriori, ko Tapu. I te matenga o Tapu ka mutu hoki te karakia ki Wharekauri. Ko te Weteraina ano tetahi hahi mahi ki konei ko te kai-karakia whakamutunga ko Te Kooti. I te mea kua mate te whakapono ki Wharekauri, ka u

mai te mahi a te Whiti, ko te rironga tenei o te iwi nui, heoi ano i puta ki waho ko nga Moriori. I u tonu ratou ki te whakapono no te mea, na te whakapono ratou i ora ai i te wa e whakamotitia ana e te Maori. E rua nga tau i noho ai te Momona ki Wharekauri, ka mutu, ka hoki mai ano ki nga iwi e whakapono ana porearea ai. Kahore he karakia o nga Maori, engari nga pakeha he wharekarakia to ratou, kotahi taenga o te minita pakeha i te tau ki te karakia i nga pakeha. I tenei tau ko maua i haere e rima aku kai ka hoki mai ai au, kia rokohanga mai ai e au te wa e timata ai te kora o Te Rau. I manakitia au, a i karakia hoki au i nga kainga katoa. Tokorua rawa nga tangata kahore i pai ki au, me taku i kauwhau ai, ko tetahi tonu o nga tino kaumatua raua ko tana tamaiti. Ka kite mai i a au ka tahuri ke, ka haere, kahore e tangi mai e tungou noa mai ranei. Heoi ano taku he i kinongia ai au he karawhautanga naku i te ingoa o Ihu Karaiti, ara, he kauwhau kia pai te noho, kia wehi ki a Ihowa, kia takahia nga mahi he, nga mahi kino, kia whakaakoa nga tamariki ki nga mahi pai ki nga whakaaro pai, kia kore ai ratou e kite i te mamae i te pouri i tenei ao tae atu ki tera ao. Mo enei korero i kinongia ai au. Me i tangata haurangi pea au, me i tutu, mei tinihanga i nga kotiro penei kua whakanuia au, kua kore e kinongia. He mohio noku ko te Rongo Pai a Ihu Karaiti te tika mo te tangata i kauwhau ai au. He mea mihiro naku te kore o nga apotero a Te Whiti e haere ki etahi whenua kauwhau ai i ta ratou i mohio ai he tika, hei panga mo te Iwi Maori, toa koa kei te puritia e ratou kia ratou anake tenei oranga, ki te mea he oranga.

Ka paenga nga korero, engari me whai kupu ake pea au mo te hereheretanga i a Te Kooti me ana tangata i te tau 1869 na konei hoki i ingoa nui ai tenei motu ki te Tai-Rawhiti. Ko te whakaaro o te Kawanatanga kia marie te ahua o te whenua ka whakahoki ai i nga hauhaui ki o ratou kainga, otira no te taenga mai o nga kaupuke hari kai mai ka hopukia e nga herehere, ko tetahi i tukua kia pae ki uta ko tetahi i haria mai ki Niu Tireni hei whakahoki mai i a ratou. I waenganui o te moana ka panga tetahi kaumatua ki te moana ko Te Warihi te ingoa. Ki te ki a nga hauhaui ko te take i kohurutia ai tenei kaumatua hei whakahere, ki nga atua kia mutu ai te marangai. Ki te korero ia a nga tangata o Wharekauri, ko te take i kohurutia ai a Te Warihi he whakatoitoti no taua kaumatua ki a Te Kooti, ko Te Warihi raua ko Keeke, ko Keeke kaore i eke

mai ki te kaupuke i tona mohio e kore e hapa tona patua. He aroha rawa nga korero o te koharutanga o Te Warihi. I a ia tana wahine me tana tamaiti i roto i te kaupuke, katahi ia ka tikina ki runga ka panga ki te moana i a ia ano e ora ana, ka mahue te wahine me te tamaiti kia tangi ana ki to raua matua. Ko te kohuru tuatahi tenei a Te Kooti. Rongo ai ano au ki etahi tangata e whakatika ana i tenei kohuru weriweri. E mea ana etahi tangata tau ana a Te Warihi ki te wai marino ana te moana. E kua ana ko te karakia a Te Kooti he karakia ano ki a Ihowa, engari ko taku e mohio ana ko nga atua anake o nga tauwiwi ko Moroko, te atua e patua ana he tangata hei whakahere. Kahore he mea hei whakatika mo te kohuru i tenei ao tae atu ki tera ao. Ki te korero a etahi tangata kua pai tonu te moana ka panga nei a Te Warihi ki te moana. He kohuru te kohuru, waiho i te kohuru. Tenei ano nga uri o Te Warihi ka puta kei te ao:

Te Warihi - Wikitoria
Paratene Tatae = Hera

Moana Kaikiri = Reweti Kohere
Kapua Kauna Reremoana

Ka huri nga korero e te iwi. Ko taku hiahia i tuhia ai e au enei korero, he tuhii ki te pukapuka, hei titiro ma nga whakatupuranga e piki ake nei. Kia ora, e nga tangata katoa o Wharekauri, nga pakeha nga maori; e kore e wareware a koutou manaaki; ki te tupono tatou ki te kite ano, he pai tena, ki te kore ia tatou e kite i tenei ao, hei te kainga pumau tatou katoa kite ai. Kia ora? Kia ora!

(Ko te mutunga.)

HE PUKORORO HUURU.

Ko te tino tangata rongonui atu o Niu Ioka i enei ra ko Pikiri Heme (Pixley Seme), he Huuru no Awherika. I whakaakona ia ki Karanapia Kareti a i riro i a ia te metara koura mo te tangata pai ki te korero, i binga i a ia nga pakeha. Hei tera tau ka mutu tana kura ki Amerika, ka haere ia ki Okiwahata, Ingarangi, ki te ako hei roia. Ko tona hiahia kia tu ko ia he tino roia mo tona iwi.

TE RONGOA WAIPIRO.

(Na PROFESSOR KIRK.)

I te mea kei te hau nga rongoa o Hikapubi me tara rongoa waipiro ara, e kua ana e ona hoa, kote "neehi" he mea tika kia whakaaturia nga kupu a Takuta Keeke, o Erinipara, mo te ahua o te waipiro. Ko te "neehi" he wahine mohio ki te tiaki turoro, ki te whakahaere i nga rongoa mo te turoro, engari kaore o matou mohiotanga i puta ranei a Hikapuni i nga whakamautautanga "neehi," kaore hoki matou i te mohio he tino tikanga na te neehi te hoatu tonu i te parani "tiri tar" hei rongoa mo nga mate katoa. Kua rongoa matou kua mohio te tangata ki te inu waipiro: runga i nga mahi a Hikapubi, a ko wai ka mohio ki nga tangata kua mate i te inumanga i tenei wai tino kaha. He aha ra i pirangitia ai e te iwi nei e te kōhunga te waipiro hei rongoa? He waipiro ano hoki ta Wereta tana rongoa. He mohio no ratou he wai tera e rerengia ana e te tangata.--EITA.]

I MEA a Takuta Keeke:

E meinga ana e etahi tangata te waipiro ara, te parani, te wehike, te rama, te waina, te pia, te tauti me etahi atu waipiro, hei rongoa mo nga mate maha. Kahore ano matou kia kite i tetahi pai o te waipiro hei rongoa, e tino whakaha ana matou. Kei raro i nga korero mo nga mate--e meinga ana he waipiro he rongoa a matou kupu maha mo tenei mea, heoi ano a matou kupu inaianei mo nga mahi nui a te waipiro ki te tinana o te tangata, ara te rongoa o te waipiro (alcohol.)

Ko tetahi mahi nui a te takuta he tiaki he whakaoho i nga uaua (nerve-masses) o te tangata kei roira nei te ora o te tangata. Ko ta te waipiro mahi he whakangoikore he patu i enei uaua. E mohiotia ana te nui o te rongoa o roto i te waipiro hei whakamate i te tangata kaha rawa, ka mate ia ano i puhia tona mate-nga ki te mata. Ki te hawhetia te nui o taua rongoa ka ngaro nga whakaaro o te tangata, ki te koata ka hurorirori noa iho; ki te hawhetia taua koata, ka whakaohoa te tinana; ko te ngau a te wahi iti rite tonu ki te ngau a te wahi nui e mate ai te tangata, heoi ano te reketanga, he kaha rawa tetahi, he kaha kore tetahi i te mea he paku rawa, tena ia he paihana katoa raua. Ko ta te waipiro tino mahi he whakaheke i te kaha o te tangata, ko te mea tika ia ma nga rongoa katoa, he whakakaha i te tangata. Ko ta te waipiro tino mahi he riri ki te ora, he whakarite hoki i te tangata hei patunga ma te mate.

He tino mate tenei e uru ana nga tamariki wahine. He tokomaha nga kotiro na o ratou whaea ano i whakaako ki te haurangi i ta ratou mahi ki te whakainu tonu ki te parani. E mahia ngarotia ana, a e whakaarohia ana

he mea pai. Inakoa, ki te kore te puka e kaha, ka whakainumia te tangata ki te waipiro, otiira kahore te tangata e mohio hei whakaiti ke tona tikanga i te kaha o te tinana, a hei whakenui i te mate. Kua kite nuiou i te tangata e whakahemohemo ana, kaore e ata tau no te mea i rongotatia ia ki te parani ki tetahi atu waipiro ranei.

E whakainumia ana ano nga tamariki no-nohi ki te parani, a e whakapono ana matou e mate ana ratou i te waipiro, a e kore e mate me i kore e whakainumia. Otiira e tino mohio ana matou kei te kite haere te tokomaha o te tangata i te tino wairangi o te mea i te waipiro hei rongoa.

Ehara te waipiro i te kai ara kaore e ngaro ana ki roto i te tinana. Ki te inumia te waiu ka ngaro ki roto i te tinana ara ka kainga e te tinana, kaore e puta waiu mai ano ki waho, tena ko te waipiro, puta waipiro tonu ai, e puta ana i roto i te ha, i roto i te kiri i roto ranei i te mimi.

UIUINGA MO TE AUTE.

NO te 10 o nga ra o Mei katu ki Nepia te Komihana uiui mo te whenua kura i Te Aute. Ko nga mema o te Komihana ko Tiati Ketera o Akarana, ko Archana Hoo-ka, mema mo Mahitane; ko Hunare Erieta kai-tiroiro maina, o te Hata; ho Ropata Rii, kai-tiroiro kura o te Hata, ko Aritana Ngata, mema mo te Tai-rarohiti; ko te Kerehi te kai-whakamaori.

Ko nga tino putake i whakahaau ai te Komihana e te Kawana, ara, e te Kawauatanga, ko enei e whai ake nei:

- (1) Te nui o te whenua, me nga hua e puta ana o te whenua.
- (2) Te whakahaere a nga kai-tiaki i te whenua; te moni retii, te moni hoko ranei; nga moni ranei kei te takoto, kei te peheatia ana moni.
- (3) Kei te whakaritea ranei nga putake i tukua ai te whenua, ara kei te tu he kura i te takiwa o Ahuriri, hei whakakoranga i nga tamariki o nga iwi e rua e noho ana ki Niu Tireni, i raro i te mana o Ingarangi. Mehemea kahore, he aha nga take i kore ai.
- (4) Ki te kore e taea te whakarite nga take katoa o te rahui, e taea ranei te rapu he tikanga hou hei whakatutuki i aua take.
- (5) Mehemea e puta ana ki nga tamariki mo ratou nei te kura nga kura ranei, te

painga nei, ara mehemea e whakaakona ana nga tamariki Maori me nga tamariki pakeha ki nga mahi a ringa; mehemea ranei e whakaakona ana ki nga mahi paama.

- (6) Kia tirohia te nui o nga moni e pau ana i tetahi i tetahi o nga kura; a, i peheatia te whakapaunga i aua moni.

I tono te Komihana ki nga kai-tiaki o te kura o Te Aute kia tae mai ki te aroaro o te Komihana, no te mea e pa ana ki a ratou tetahi kupu, ara, nga kupu e mea nei, kahore i panuitia te tukunga i te whenua ki te reti, kahore hoki i nui rawa te moni retii.

I mea a Pera Wheraro, no ratou te whenua engari kahore ia i te marama ki nga patake o te Komihana.

I tu a Te Manu, kai-titiro o nga kura Maori, ki te whakaatu ko ia te mangai o te Tari o nga Kura, engari ehara ia i te kai whakapae, kahore ana kupu mo te ahua o te tukunga i te whenua ki te reti, heoi ano tana he awihina i te Komihana, engari e whai kupu ia mo te mahi a ringa.

I mea te Tumuaki o te Komihana e pouri ana ia ki te kore o te Tari Kura e tu ki te whakapae, na ratou hoki i whakakiiki tenei Komihana. Kua patua tana waea ki taua tari kia whakaaturia mai te ingoa o te tangata nana te kupu whakaha mo te rihi; kaore he whakautu mai a te Tari. Kaore ano kia panuitia te Komihana, engari kua tukua e ia he whakaatu. Ko tona hiabhi kia whai-kupu ano hoki nga Maori.

I mea a Wiri Erueti he ohorete tonu te putanga mai o te Komihana, kaore mo nga Maori kia huibui ki te whakarite korero ma ratou. Me tu nga Maori kia whakari-te korero ma ratou.

Ko te nui o te whenua e 7779 eka, e 400 na te Kawauatanga i homai ko te toenga no nga Maori.

PIHOPA O WAIAPU.

Ko te Pihopa o Waiapu te pono tuatahi i karangatia e te Komihana. I mea te Pihopa ko ia tetahi o nga kai tiaki, ona hoa ko Ta Wiremu Rahera (Kapene Rata) ko J. B. Fielder, ko Hemi N. Wiremu, ko J. H. Coleman (Kooromana). Ka tekau-ma-tahi ona tau i tu ai hei kai tiaki. Ehara i te mea ko ratou ki te whakahaere i nga moni, i nga tikanga ranei o te kura. E rihi ana te whenua ki a te Atirikona Wiremu mo te £2,200 i te tau. Kei te Atirikona raua ko Te Tatana, kai-whakaako te whakahaere o nga tikanga katoa o te kura, a e whakaae ana ratou ki a raua whakahaere. E utu ana ano te Kawana-

tanga ki te kura mo etahi tamariki. E wha kaae ana ratou ki etahi tikanga hou ki te taea e ratou. Ko te kura o Hukarere tetahi e whangaia ana e nga moni o Te Aute. No te Pihopa o Waiapu te whenua i tu ai a Hukarere, he mea heatu noa, na te pihopa anake tenei kura i nga tau tuatahi, no muri mai ka tapaea ki nga kai-tiaki o Te Aute. Kei a Mibi Wiremu katca te whakahaere o Hukarere, engari ko te kai-tiroiro a te Kawanatanga te kai-tiroiro. E whakakatoria ana i ia tau i ia tau ki te araro o te Hinota o Waiapu nga kaute, a i ia toru tau i ia toru tau ki te araro o te Hinota Nui o Niu Tiren i e otititia ana nga kaute. Kahore ia i mohio ki nga rihi tawhito, ko te rihi inaianei mo nga tau 12, kua toru tenei nga tau. Kahore i panuitia te tukunga ki te rihi. He mea wariu te whenua, a whakaritea ana e aku hea kia £2,200 te reti, i nui ke ake i te Atirikona i pai ai. Ko to matou hiahia kia noho tonu te Atirikona i runga i te whenua hei tohutohu, hei whakahaere, nana hoki i tupu ai te kura. Nui atu te pai mo te kura i te tukunga i te whenua ki a Te Wiremu.

I runga i te kaha o Te Wiremu raua ko Te Tatana kua paku nga rongu o Te Aute ki nga wahi katoa. Kaore ano au kia rongu i etahi kupu whakae mo Te Aute, heoi ano ko te hiahia o te Kawanatanga kia whakaakona nga tamariki ki nga mahi a runga. I whakaakona ano nga tamariki ki te kamura. Ko te take i kore ai a Te Tatana e pai ki te mahi a runga kei whakararuru i etahi atu mahi, otira tera ia e whakaae ki nga tohutohu a nga kai-tiaki. Ma te whai-moni hoki e taea ai he mahi hou.

I runga i nga patai a te Komihana, ka mea te Pihopa ko nga whare o Hukarere he aroha noa he nui hoki nga moni a Te Wiremu ake kua whakapaua ki Hukarere ki Te Aute. E kore e taea te titiro nga tamariki katoa kua puta atu i Te Aute ko Apirana Ngata raua ko Takuta Pomare i whakaakona ki Te Aute. Kaore ano ia kia rongu ki tetahi tamaiti o Te Aute kua piki i runga i nga mahi hokohoko toa. E £900 nga moni e pau ana i Hukarere i te tau. Ko nga whare katoa i Te Aute no te kura ko nga kararehe anake na Te Wiremu. He nui te pai o Te Aute kua puta ki te Iwi Maori. Ki tana whakaaro ko te tikanga o te kura mo nga Maori anake, engari he whai mana ano nga tamariki pakeha ki te haere ki reira. Kaore ano ia ki a rongu ki tetahi kupu a nga matua kia whakaakona a ratou tamariki ki te mahi paamu, kahore hoki ia i rongu ki te Kotahitanga o Te Aute e mea ana kia whakaurua nga mahi a-runga.

(*Taria te Roanga.*)

MATENGA O TE HETANA.

(NA PINE TAMAHORI.)

KUA riro a te Hetana ki te whenua o te tini o te mano. Kua ngaro ia i nga kanohi o tenei whakaminenga nui i a ata whakahaerea nei e ia mo nga tau tekau ma toru. Kua kore e rangona tona reo tohutohu i roto i te whare-o-raro. Kua mahue iho i a ia tona koroni i whakamanamana tonu nei ki a ia mo enei tau maha. Kua riro atu ia i a mate a mahue iho ana ki muri nei ko te ngakau pouiri mo te taonga nui kua riro nei. I te mea ka riro nei ia ka titiro whakamiharo te ngakau ki nga tu ahua huarahi i haerea e tenei tangata nui. I rere atu ia i runga i te tai e kia nei kei roto i nga mahi a te tangata e mau nei i te tangata i eke atu i te wa tika ki nga tunga nunui, a kore rawa i mohiotia e karangatia ia i te wa ano e mau ana ona ringa ki te parau. Na te roa na te nui hoki o te mahi ka mutu te mahi a tenei mihini.

Te ipoko e whakaaro tonu nei i nga mea e pai ai te iwi, nga ringa e hohoro tonu nei ki te awahina i te tangata ngoikore, te waha e mamea tahi nei me te hunga e mamea ana, e riri nei hoki i nga mea he katoa kua ngaro ratou. Ka ngaro ia i roto o Niu Tiren i, ka ngaro ano hoki ia i roto i te ropu o nga kai whakatakoto whakaro o te kingitanga o Ingarangi. Ana mahi katoa i mahia e ia i runga i te ngakau tapatahi i te ringaringa kaha. Ki roto ki ona ringa e nga wari noa iho ana nga tu whakahaere tikanga katoa, e uaua ana ia ki era atu kai whakahaere. I hanga e ia ana ture hei painga mo te iwi hei tauira hoki ki era atu wahi. He he ona, e marana ana, otia i naitia nei ka ngaro enei, ka maharatia ko ana mahi pai, ka whakaurua ia ki roto ki te rarangi ingoa o nga tangata nunui o te ao. I whakahonore ia i Niu Tiren i ka whakahonoretia hoki ia e tera, a e kore tona ingoa e ngaro i roto i a tera pukapuka mo nga tau e heke iho nei.

I roto i ana mahi ka tac mai te reo e kore nei e whakakoretia, ka haere ia, ka mahue iho ko ana mahi ki te koroni ki te ao katoa ano-hoki. Ma nga mahi a te tangata peni ka tu ai ka kaha ai te iwi. Kei roto i nga ngakau o te mano tona kohatu whakamabara. Aha-koa kaore a te Hatana i tae ki nga kura nunui, e hara i te tangata rangatira, otia na tona kaha ka tae ia ki te tunga tiketike rawa, a whiwhi ana i a ia te iwi ki nga painga maha.

Kua timata noa atu te ahua ngenge o te Hetana i ona ra whakamutunga ki Ahitereiria. I te ratapa roth hawo haora i man o te rerenga o te tina ka haere ia ki te moa. Tona aranga ake nui atu toa pai heoi ano ko te manaa o toa pakihiri me ona puku i te ahihi e roho ana ia, tona wahine me toa hekeretari e korerorera ana o tauri ana ki te pere mo te tina o te Ahihi. Ko ia i te takoto i runga i te haapa me ona kahu katoa i runga i a ia. I te tau tekau maera o te pahi tanga o te ono, ka titiro atu ona hoa kua rereke haere toa kuaohi ka haere atu hoki rana ki te awahia, ka karangatia te Takuta. Kaere rawa nei i roa i muri iho ka mau i roto tonu i nga ringa o toa wahine. Ko toa mate he mate manawa. Nui atu toa pai i toa matenga kahore he kauri kahore he manaa melihea tonu he tamaiti e mau ana. Kotahi rau e whitutekai maero ki waho o te moana ka mate nei a te Hetana, a whakahoiki a tonutia atu te tina ki Hiria (Sydney).

I whanau a te Hetana ki tetahi wahi o Ingarangi ko Lancashire te ingoa i te 22 o Hune 1845. Ko toa papa he mahiia no te kura Eccleston Hill Grammar School, e ruatoku ana rima ona tau i mahiia ai. Ko toa whakapapa he whakapapa tawhio, he mahi pamu te tino mahi a toa pama he penei ano hoki te mahi a te whanau o toa kua. Kaore ia i roa e kua ana ka mutu, ka haere ki te aka mahimaitai. I te tau 1860 ka uru ko ia tetahi o nga tangata mahi o tetahi whare mahi maitai i Liverpool. I taua wa ka hau atu ki Ingarangi te tongo koura o Ahitereiria, ara o Wikitoria (Victoria). I te tau 1863, te tironga mai i a ia he iwhikete mo toa mahi, ka haere mai ia ki Wikitoria. Kaore i roa ki reira ka haere ki te keri koura i Bendigo. Tona korenga i whiwhi ka haere iho ki Merapana (Melbourne), ka hoki ana ia ki toa mahi maitai. I te tau 1866 na te rongo koura ka haere mai ia ki Niu Tireni, ka u ki Hokitika. Nona e keri koura ana i Waimea katoa ano ia ka whiwhi. I hoki ano ia ki Wikitoria i te tau 1869, a maena tonu atu ki te tamahine a John Spotswood. Tona hokinga mai i taua tau ka tu ko a tetahi mo te Pouri o Arapura, i tetahi tau mai ka tu hei Tiama mo te Pouri. I te huanga o Arapura ki roto i te porowini o Westland ka meatia koha he mema mo Arapura i roto i te Kaunihera, a tu ana ia hei Tiama mo te Komiti o taua Kaunihera. I tenei takiwa ka timata ia te whai haere i nga mahi o te Paremata ara ka timata tonu i tenei takiwa toa pai ki nga whakahaere a te taha kawanatanga 1876 ka whakaingotia hei mema (Kawanatanga

Liberal) mo Kumara kaore ia i tu. I te tau 1878 ka tu hei mema (mayer) mo Kumara. I te positanga mema i te tau 1879 ka tu ko ia hei mema mo Kumara.

I te tau 1882, i te nui rawa o toa robe pooti, ka hawheria, whakatangia tonutia atu ia hei mema mo te wabaiga ki Kumara. Ko te Hetana anake te mema tura o te whare, mai i te tau 1870 ki tenei tau, no konei ka tika ia kia kua ko te Matua o te whare 1841 ka hinga a Atakinihama (Atkinson) te piri ana, ka uru ko Parana ki te tunga. Ka uru a te Hetana he mimita mo nga Keringa (mimes) mo nga mahi hoki (public works). I te tau 1883 ka mate a Parana (Ballance) tu tonu atu a te Hetana hei piriona. No toa mai ka tu ia hei tino tangata mo Niu Tireni. I tetahi takiwa he Memana mo Kumara, he mema mo te Pouri Awahia, Pouri o nga kura, kai tiki o te Hoiopera, he mema mo te Kaunihera, he tiamaa hoki mo te Komiti o nga kura.

No toa tonga hei piriona ka tu hei mimita mo nga Keringa mo nga mahi, mo te taha Tiki o te koroni, mo nga mea Maori, mo nga mahi hoki o te moana. Ko enei ana mahi i mahi ai mo nga tau tekau ma toru. Ka kitea i konei te hihiko o tenei tangata ki te mahi. Na konei i tika ai te ki a te Pirimia o Ahitereiria, "Kaore tetahi tangata e kahu ki te haere noatu ki te tunga o te Hetana tu ai."

Nama 100.

HEI Akahata nei eke ai nga nama o Te Pihiwaharanga ki te 100, ara hei Akahata te Tiupiri o ta taton mokai. Ko te Nama i no Maehe 1898. Hei te Nama 100 matou ata whakataki ai i nga rorero o Te Pihiwaharanga, o toa timatanga mai tae noa mai ki tenei ra, ona he, ona mate, ona tika, ona kabat, ko ta matou kupu ia inaianei he tono ki te iwi Maori katoa kia tautoko i ta taton mea, kia tuku mai i a ratou oranga mo ta taton mana, ara, nga tangata katoa kua tukua atu nei ki a ratou. Meinga enei marama e wha hei tirotirohanga i nga mea katoa e tu he ana i waenganui i a koutou i a matou. Kia ora e te iwi, Kui, Kui, Whiti, Whitiara!

1908.		HURAE.	
Ra 6 ka 0 3h. 58m.		Ra 22 ka 0 0h. 29m.	
1	S	Ratapu 3 i muri i te Tokotoru.	
2	M		
3	Te		
4	W		
5	Th		
6	F		Nohopuku.
7	S		
8	S	Ratapu 4 i muri i te Tokotoru.	
9	M		
10	Te		
11	W		
12	Th		
13	F		Nohopuku.
14	S		
15	S	Ratapu 5 i muri i te Tokotoru.	
16	M		
17	Te		
18	W		
19	Th		
20	F		Nohopuku.
21	S		
22	S	Ratapu 6 i muri i te Tokotoru.	
23	M		
24	Te		Mataaiaanga, Nohopuku.
25	W	Hemi, Apotero. Whakapono a Atanaiti.	
26	Th		
27	F		Nohopuku.
28	S		
29	S	Ratapu 7 i muri i te Tokotoru.	
30	M		
31	Te		

HURAE.		1906.	
UPORO MO TE AIA.		UPORO MO TE AHIAHI.	
1	S	1 Ham. 2 ki Mah. 9 23	1 Ham. 3 i Hoa. 4 7
2	M		
3	Te		
4	W		
5	Th		
6	F		
7	S		
8	S	1 Ham. 12 Mah. 14	1 Ham. 13 Mat. 3
9	M		
10	Te		
11	W		
12	Th		
13	F		
14	S		
15	S	1 Ham. 19 ki Mah. 18 23-19 21	1 Ham. 16 Mat. 7 7
16	M		
17	Te		
18	W		
19	Th		
20	F		
21	S		
22	S	2 Ham. 1 Mah. 22 23-23 12	2 Ham. 12 ki Mat. 11
23	M		
24	Te		
25	W	2 King. 1 ki 16 Ruk. 9 51 57	Her. 26 8-16 Mat. 13 ki 24
26	Th		
27	F		
28	S		
29	S	1 Whpa. 21 Mah. 28 ki 17	1 Whpa. 22 Mat. 18 ki 21
30	M		
31	Te		

HE TURE TUTURU.

1. Kotahi putanga o TE PIPIWHARAUAO te maram
2. Ko te oranga mo te pepa e rima hereni (5/-) i te au, me nooti o te Poutepeta me pane ranei, auakai te tiaki he pane kingi hepena nga pane e tino hiahiaia ana
3. Ki te pau nga hereni a tetahi tangata i tuku mai ai ka takaiia tana Pepa ki te awahi whero; e ruu nga putanga pena ka whakamutua te rere atu a ta Pp a.
4. E pai ana kia tukua mai nga korero o ia wahi o ta wahi o te Motu, engari kei te Etita te tikanga mo te a a korero; kia marama te tuhituhi.
5. Me penoi te tuhi i waho o nga reta katao:—

Ki TE PIPIWHARAUAO,
Te Rau, Gisborne.

HE PANUI

Ki te tangata e hiahia ana ki te Rawiri ki te Himene: he nui noa atu nga pukapuka kei a au inaianei: ko te utu:

He mea nui, kiri noa	... 2/6
He mea nui, kiri whero	... 3/-
He mea nui, kiri pai	... 4/-
He mea nui kiri pai rawa	... 5/6
He mea paku, kiri whero	... 1/6
He mea paku, kiri pai	... 2/6
He mea paku, kiri noa	... 1/-
He mea paku, kiri pai rawa	3/6
He Himene	... -/6

Ki te tono Himene nga Mimita ki a J. Upton, Akarana, ka iti iho te utu.

Maku e utu te Pane Kuini hei tuku atu nga pukapuka ki a koe.

Na H. W. WILLIAMS,
TE RAU, GISBORNE.

Ki te hiahia tangata ki te Paipera, ki te Kawenata, me tono ki te BIBLE DEPOSITORY SUNDAY SCHOOL UNION, Auckland.

Paipera, 2/6, 3/6, 4/6, me te pane kingi 1/-
Renata me nga upoko whakamarama 2/6 3/-
4/6, me te pane kingi 3d.
Kawenata paku, me nga waiata 2/-, 2/6, 3/-, 3/6
/-, me te pane kingi 3d.

NGA HUA KAREAO MA TA TATOU MANU.
10/- Piura Ngapuke. Ka nui nga hua kareao o te nei marama, hei tere marama panuitia ai.